

JOSIP LALIĆ UND SEINE HEILETHOD GEGEN DIE HUNDSWUTH MIT
EINER RÜCKSCHAU IN DER ZEITSCHRIFT „DANICA ILIRSKA“ 1849.

Dionizije ŠVAGELJ

Das Referat bearbeitet die Erscheinung der Tobsucht im Janner und Feber 1849 in der Umgebung von Bjelovar (Kroatien) und die Vermittlung der Volksschullehrers *Josip Lalić*, der sich persönlich nach dem Vergehen der Epidemie mit einer Darstellung und einem Einspruch an *Gaj* wendet. Die Redaktion „*Narodne Novine*“ nahm an und veröffentlichte in der Zeitschrift „*Danica Ilirska*“ von 2. Juni 1849. Nr. 27. S. 172—176. die Zuschrift (Mitteilung) von *Lalić* unter der Aufschrift „*Josip Lalić und seine Heilmethode mit einer Rückschau auf die ungesetzmässigen Verhältnisse deutscher Sanitätsarbeiter gegenüber den illyrischen medicinischen Bestrebungen.*“

Die Schriftleitung „*Danica Ilirska*“ sagt das ausdrücklich mittels einer besonderen Notiz am Ende der Mittheilung.

Die Mitteilung reicht einen belegbaren Einblick mit völlig konkreten Interventionsfällen (z. B. mit *Gentiana crutiata*) im Illyrismus.

(Rad je primljen u Uredništvu 8. XI 1979. god.)

Milena PROTIĆ i Pavle ŠTRASER

RAZVOJ STOMATOLOŠKE SLUŽBE U NOVOM SADU

Narodno zubno lekarstvo je vekovima bilo jedini izvor u kome su naši narodi tražili pomoć i lek za oboljenja usta i zuba. Recepti za lečenje ovih bolesti stalno su prepisivani i mogu se naći u svim krajevima naše zemlje. Prepisivači su bili kaluđeri po manastirima, sveštenici svih veroispovesti, trgovci, učitelji po razbacanim selima. Recepti su se prepisivanjem menjali i dopunjavali novim iskustvima. Tako su se polako menjali i oslobađali primesa svetovne medicine i približavali najranijim receptima naučne medicine.

Skup recepata tih najranijih dana nazvan je „lekarušama“ i one nam govore kakvo je bilo medicinsko znanje prosvćenih ljudi u našoj zemlji. One sadrže puno podataka i o narodnim običajima, verovanjima, o jeziku, pravopisu. Stoga se mogu podeliti u nekoliko grupa već prema sadržaju, građi koju obrađuju ili prema određenim elementima: empiriji ili magiji.

Lekaruše počinju da izčezavaju tek kada je čovek shvatio da su oboljenja usta i zuba rezultat prirodnih uzroka, a ne natprirodnih.

Novi Sad se kao naselje spominje 1694. god., a 1702. god. dobija komorni i gradski deo. Stanovništvo se po tradiciji lečilo narodnom medicinom. Međutim, beogradsko-karlovački mitropolit *Mojsije Petrović* (1718—1730), bio je vrlo pedantan čovek. U zaostavštini mu je nađeno nekoliko medicinskih knjiga, podaci o konsultaciji sa štabskim lekarom, i očnim felčerom, i — četkica za zube. Mitropolit *Vičentije Jovanović* je, prema nađenim računima, kupovao četkice za zube, i vodu za usta, što govori da je usta i zube negovao.

Vasa Stajić spominje da su dr *Jovan Konvertita*, i neki grčki daskal, u Novom Sadu lečili ljude i vadili zube. Za razliku od ovakvog pristupa bolestima usta i zuba, nalazimo da *Zaharije Orfelin* u svom „*Večitom kalendaru*“ 1783. god. govori o nezi zuba, i navodi da se usta najbolje dezinfikuju ispiranjem čajem od žalfije, a da se zubi peru. U „*Velikom travniku*“ govori o travi mlečiki sledeće: „Uzmi mlečiku, potopi u rakiju i to koristi, ako se zubi klate“.

O razvoju naučne zubne medicine imamo sledeće podatke: prvu doktorsku tezu je odbranio 1826. god. u Pešti dr *Vasa Anastasijević*. Teza je bila *O glositisu*.

U Beču i u Pešti su studije medicine trajale četiri godine. Niži stepeni obrazovanja su slušali magisterijum iz okulistike, ginekologije-opstetricije, i odontologije, u trajanju od dve godine. Nakon toga se branila teza i sticala diploma, a većina njih je posle toga nastavljala studije medicine.

Druga teza je iz 1835. god. pod naslovom „O skorbutu“ i nju je odbranio dr *Vasa Maksimović*, lekar iz Sombora.

Dr Gavriilo Pekarović u svom „Čadoljubu“ 1836. god. daje prve savete o nezi zuba i usne duplje u dece u sklopu svih uputstava o negovanju dece u prvim godinama života.

U celoj Ugarskoj, do četrdesetih godina prošlog veka, nije bilo zubne medicine. Tek je prvi organizovani rad potekao od dr Dimitrija Nedeljko va, rođenog u Lugošu 1812. god., a umrlog 1882. god. On je 1839. god. doktorirao sa tezom „De senectutem“ i radio je u Beču i Pešti. Od 1884. god. je bio profesor Odontologije na Medicinskom fakultetu u Pešti, gde je osnovao Katedru Odontologije, koja će biti nukleus za naučnu granu nazvanu docnije Stomatologija. Do 1850. god. je izveo 26 magistara odontologije.

Kao prvi zubni lekar u nas se spominje dr Dimitrije Marković, koji je diplomirao 1843. god., i bio magistar odontologije i magistar okulistike. Sa radom je počeo 1845. god. doselivši se u Novi Sad. On je imao diplomu univerziteta u Beču, izdatu 1843. god., i drugu o magisterijumu iz okulistike, izdatu u Beču 1844. god. U Novom Sadu je radio sve do Bune. U Buni je bio lekar srpskog kora, te je prebačen u Zemun. Posle Bune se ponovo vraća u Novi Sad, gde ostaje sve do 1854. god. Potom dolazi u Temišvar, gde je 1874. god. izumeo esenciju protiv skorbuta, i prašak za čišćenje zuba, za koje je dobio u Beču nagradu. O dr Markoviću imamo podatke u „Zastavi“ iz 1846. i 1847. god., jer je reklamirao svoju esenciju. Putuje i radi naizmenično u Novom Sadu, i Zemunu. Sin mu dr Aleksandar Marković takođe završava odontologiju, i bio je čuven u Temišvaru. Dr Marković je prelazio u Beograd i 1872—1873. god. je u Srpskom lekarskom društvu prikazao anesteziju s azotnim oksidul, ali mu eksperimentni prikaz nije uspeo.

Ne zna se za sigurno da li od njega potiče članak u *Letopisu Matice srpske* iz 1870. god. (strana 36) „Kako valja negovati zube“.

Karlovčanina dr Maksima Nikolić Miškovićev (1830—1850), bio je vojni lekar. I u prvoj i u drugoj vladi kneza Miloša je bio lekar, a za vreme epidemije skorbuta je dao vojsci zelenu papriku i paradajz, da bi izlečio desni i spasao zube.

Dr Jovan Jovanović-Zmaj je u „Nevenu“ u rubrici „Opasno je ne znati“ napisao članak o nezi usta i zuba. Postoji i više njegovih recepata za usta, za kvarne zube, i desni. Kako se dr Jovanović pored redovne prakse bavio i bolestima uha, nosa i grla, i sebe u „Zastavi“ reklamirao za taj rad, to su i navedeni napisi i recepti iz domena bolesti usta i zuba, sigurno na medicinskoj osnovi, i imaju, možemo slobodno reći, pravilan stomatološki pristup.

1869. god. spominje se Jovan Pavlović kao zubar iz Novog Sada, i kao putnik koji je putovao u Srbiju, Vlašku i Tursku.

Otkriće mašine za obradu zuba na nožni pogon (Morsion, 1868. god.) je veliki korak u napretku zubne medicine.

Zubni lekari u to vreme se školuju na medicinskim fakultetima u Beču i Pešti, i potom još dve godine rade na zubnim klinikama, polažu ispit, i dobijaju zvanje lekara-specijaliste za bolesti usta i zuba.

U Novom Sadu, iz dostupnih podataka, prvu zubnu ordinaciju je posle 1892. god. otvorio dr Emil Vitaljani. Oo 1900. god. ordinaciju je otvorio i dr Dušan Spirta-Mitrović (1876—1930), iz Kovilja, strasan planinar, osnivač Planinarskog društva Srbije. Ordinacija mu se

nalazila na Trifkovićevom trgu br. 3 u kući dr Laze Markovića. Zapravo od 1907. god. na tom mestu se nalaze zajedno jedna pored druge sa zajedničkom čekaonicom dve zubne ordinacije, jer po nagovoru dr Spirte, i dr Radivoj Kalenić, rođen u Čurugu (1881—1955), specijalizira stomatologiju, i otvara ordinaciju i radi u Novom Sadu. Za ono vreme slaganje ova dva lekara je bila retkost, ali je ono donelo lepe rezultate u radu i širenju novih ideja u lečenju usta i zuba. Obojica su u ordinacijama radili sve vrste intervencija, s tim što je lečenje granuloma i pioreje bila subspecijalnost dr Kalenića.

Zatim slede dr Jovan Lučić, dr Giga Marcikić (ordinaciju otvorio 1910. god. i dr Mihajlo Rajković (ordinaciju otvorio 1912. god.), asistent prof. dr Arkija u Beču, čija je ordinacija za ono vreme bila opremljena najsavremenije. Ordinacija se nalazila u Grčko-školskoj ulici, i bila je opremljena sa dve zubarske stolice, jednom masivnom za obradu zuba na nožni pogon, i sa dve električne zidne mašine sa reflektorima Simens-ove proizvodnje.

U isto vreme u Novom Sadu radi i magistar odontologije dr Alfred Berger.

U privatnim ordinacijama su rađene sve vrste konzervativnih usluga u lečenju zuba, protetski radovi u zlatu, vađenje zuba. Oralnohirurške intervencije nisu rađene, kao ni rad na pedodontiji i ortodontiji. Decu su sporadično primali svi, ali samo za vađenje zuba.

Posle Prvog svetskog rata, prošavši kroz rat i uzevši u njemu učešće kao aktivni lekari, ili kao lekari stažisti, Novi Sad dobija nekoliko privatnih zubnih lekara zubnolekarskih ordinacija, i to: dr Rudolf Kasovic (1919), dr Nikola Vučković (1921), dr Ljudevit Ekštajn (1921), dr Đura Štraser (1923), dr Jelisaveta Sekelji (1924), dr Leo Fišer, i dr Milenko Damjanović (1925), pa dr Milan Nikolić (1928). Svako od njih je obogaćivao rad u zubnolekarskoj struci i prenosili su znanje na mlađe kolege. Tako je dr Nikola Vučković, kao lekar Okružnog ureda, imao pravo da budući zubni lekari svoj pripravnički staž obavljaju u njegovoj ordinaciji, i tako je osnovana prva javna stomatološka ustanova za organizovani rad na zubnozdravstvenoj delatnosti i edukaciji. Dr Đura Štraser je u okviru Školske poliklinike od 1926. god. organizovano radio na lečenju bolesti usta i zuba u dece.

Od 1941. god. u Novom Sadu, nasledivši očevu ordinaciju, radio je dr Franja Berger, odontolog, koji je diplomirao na Odontološkom fakultetu u Breslau (Vroclav) odbranivši posle godinu dana po diplomiranju i doktorsku tezu. Kako mu je mentor bio prof. dr Euler, čak čuvenog prof. dr Parča, to je počeo u praksi da se bavi i resekcijama korena (u hirurškoj ordinaciji dr Sosbergera i operacijama epulisa, jer je do tada sva maksilofacijalna i oralna hirurgija bila u rukama opštih hirurga.

Dr Stojanka Milićev, rođena Pribičević, bila je asistent prof. dr Atanasije Pulje, i samo kratko vreme je imala (godinu dana) ordinaciju u ul. Željezničkoj br. 13.

Svi zubni lekari su radili po svojim privatnim ordinacijama, nisu se udruživali, niti su imali u Novom Sadu bilo kakvu vrstu udruženja. U

radu su im pomagali zubni tehničari, koji su posle 4 godine osnovne škole, ili 4 godine građanske škole, odlazili na obuku u zubnolekarske ordinacije. Na stručnom radu su ostajali 3 godine, a potom su polagali ispit za to zvanje.

Oslobođenje 1944. god. Novi Sad je dočekaao ugašenih zubnolekarskih ordinacija, jer je jedan deo zubnih lekara bio po logorima, drugi internirani u Srbiju, treći na frontu, a prisutni zubni lekari su radili u bolnici za potrebe vojske i armije. Uporedo sa organizovanjem vojnog saniteta, po oslobođenju grada, Komanda mesta je formirala svoju Stomatološku službu u Bulevaru Maršala Tita br. 23, na čelu sa dr. Nikolom Vučkovićem. U zgradi u ul. Vojvođanskih brigada je radila i jedna vojna ambulanta za potrebe civila. Da bi koliko-toliko popunili insuficijentan kadar za rad u stomatologiji, na predlog dr. Nikole Vučkovića od 1. III do 1. IV 1946. god. radi tromesečni Dentistički tečaj za usavršavanje. Putem ovog tečaja se osposobljavaju za samostalan rad iz domena bolesti zuba svi oni koji su nekada radili po zubnolekarskim ordinacijama, ili imali neku predspremu za taj rad. Dobili su zvanje dentiste.

1946. god. se u ul. Jugoslovenske narodne armije br. 4 otvara Državna škola za dentiste, u trajanju od 2 godine sa dr. Leo Fišerom kao upravnikom. Navodimo: „Ministarstvo narodnog zdravlja Srbije u Beogradu oktobra 1947. godine rešava da honorarni nastavnik pri Državnoj školi za dentiste u Novom Sadu bude” Milićev dr. Stojanka, zubni lekar iz Novog Sada, za predmete: opšta anatomija sa histologijom, fiziologijom i embriologijom, i specijalna anatomija glave, vrata, usta, zuba, i morfologije zuba i Turi Mihajlo, dentista iz Novog Sada, iz zubne ambulante Pokrajinske bolnice, za predmete: poznavanje instrumenata i materijala, preparacija kaviteta, kanala i zubne protetike. Potpis: Načelnik Personalnog odeljenja dr. Raca Đulaković.”

Od 16—25. VI 1947. god. je održan završni ispit za 30 slušalaca ove škole. Komisiju su sačinjavali: predstavnik Ministarstva narodnog zdravlja NR Srbije dr. Jovan Popović, upravnik škole dr. Leo Fišer, šef zubne ambulante socijalnog osiguranja dr. Nikola Vučković, šef zubne ambulante Gradske poliklinike u Velikoj Kikindi dr. Milenko Damjanović, i dentista pri dentističkoj školi u Novom Sadu, Mihajlo Turi.

Iz redova slušalaca ove škole su izašli: akad. prof. dr. Danilo Branovački, prof. dr. Smiljko Slankamenac, Edita Vlatković, Sofija Spajić, Draginja Tatić, Milenko Kolarov i drugi stručnjaci, koji su poneli sav teret stomatološke zaštite stanovništva Novog Sada u ono vreme.

Paralelno sa radom Državne škole za dentiste, u zgradi u ul. Jugoslovenske narodne armije br. 4 osniva se 1948. god. po ideji dr. Dragutina Erlera-Ivkovića, Specijalistička zubna ambulanta, kao izraz naraslih potreba zdravstvene zaštite, a sama Škola prerasta od 1948—1950. god. u Višu dentističku školu.

Od februara 1949. god. za poverenika Narodnog zdravlja Glavnog izvršnog odbora Autonomne pokrajine Vojvodine, dolazi dr. Dušan Sa-

vić - Doda, a za načelnika za Stomatologiju dr. Dragutina Erlera-Ivkovića. U tom sastavu ostaje do 1952. god. i to je period kada stomatologija u Novom Sadu dobija osnove moderne medicinske nauke kako organizacijski, tako i stručno. Otvaraju se nove zubne ambulante, formiraju domovi zdravlja (Stari i Novi grad), i 1959. god. Centralna zubnolekarska poliklinika.

Formiranjem Odeljenja za hirurgiju lica i vilica Pokrajinske bolnice, od 1947. god. na čelu sa dr. Ozrenom Džigurskim, stvorena je baza za razvoj svih grana stomatologije, i baza za delatnost svih stomatoloških disciplina. Zastupljene su sve oblasti rada. Rad sa decom i omladinom, od pionirskog rada dr. Đure Štraseera i dr. Stojanke Milićev, preko pregaoca u Zubnolekarskoj poliklinici, Vlatkovića, Stojnića, Tomina, do osnivanja Demonstracionog centra. Centar za zdravstvenu zaštitu majke i deteta, beleži lepe rezultate. Dr. Nada Micić-Pakvor, objedinjujući Službu za zdravstvenu zaštitu majke i deteta, stručno i metodološki daje i dečjoj stomatologiji mesto u timu stručnjaka svih profila zdravstvene zaštite dece. Rad na ortodonciji u to vreme ima već i tradiciju, jer je njen prvi poborac bio dr. Dragutina Ivkovića-Erlera. Na bolničkom odeljenju rade se sve vrste oralno-hirurških intervencija i operacija maksilofacijalne regije i okolnih struktura. Dr. Stojanka Milićev vodi dentalnu rentgenologiju, obogaćuje se rad na konzervativnom lečenju zuba, usluge iz stomatološke protetike su na zavidnom nivou, postoji zubnotehnički laboratorijum, radi se na zdravstveno-prosvetnom planu.

Od 1960. god. pristižu u većem broju svršeni studenti stomatologije sa stomatoloških fakulteta iz naše zemlje, najviše đaci Stomatološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Rad na edukaciji kadrova se sada nastavlja školovanjem srednje medicinskog kadra, putem Pokrajinske škole za zubne tehničare (1951), preko Srednje medicinske škole, sa odsecima za zubne tehničare i stomatološke sestre.

1962. god. formira se Stomatološka sekcija Pokrajinskog odbora Srpskog lekarskog društva, sa prvim predsednikom dr. Ozrenom Džigurskim. Po prvi put od kako je Ministarstvo narodnog zdravlja FNRJ br. 139 od 9. I 1946. god. ukinulo lekarske dentističke komore, a ovlastilo federalno Ministarstvo narodnog zdravlja da može preduzeti ove funkcije, stomatolozi Novog Sada i čitave Vojvodine dobijaju svoje udruženje.

Za razliku od drugih specijalističkih sekcija, ova sekcija je okupljajući članove sa teritorije Novog Sada i Vojvodine, preuzimala deo poslova stručno-metodološkog povezivanja stomatološke službe u Vojvodini.

Stomatološki osek, Medicinskog fakulteta, Univerziteta u Novom Sadu, osnovan je 1976. god. s prvim upravnikom akad. prof. dr. Danilom Branovačkim.

LITERATURA

¹ Jeremić R., *Zdravstvene prilike u jugoslovanskim zemljama do kraja XIX veka*. Škola za narodno zdravlje, Zagreb, 1935. — ² Stajić V., *Grada za kulturnu istoriju Novog Sada*. Matica srpska, Novi Sad, 1951. — ³ Josifović S., *Orfelinovo zrcalo nauke*. Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1953, 371. — ⁴ Popović D., *Istorija Srba u Vojvodini*, knjiga I, II, III. Matica srpska, Novi Sad, 1957. — ⁵ Mičić M., *200 godina Medicinskog univerziteta u Budimpešti*. Zbornik radova, II naučni sastanak, Sekcije za Vojvodinu NDZIZKJ, Vršac, 1970, 143. — ⁶ Rajković Đ., *Iz prošlosti Novog Sada*. Javor, Novi Sad, 1878. — ⁷ „Zastava”, kompleti iz Biblioteke Matice srpske, Novi Sad, 1870. — ⁸ Miškov D., *J. Jovanović-Zmaj kao lekar*. Acta historica medicinae pharmaciae veterinae, Beograd, 1957, 2.

LE DEVELOPPEMENT DE MÉDICINE DENTAIRE A LA VILLE
NOVI SAD

Milena PROTIĆ et Pavle STRASER

A l'article ont a réunies les données de la service stomatologique avec un ordre chronologique du commencement la colonisation Novi Sad.

Ont a donné le regard et sur le développement de médecine dentaire, a nommé le premier dentiste et le premier cabinet a Novi Sad (Dr. Dimitrije Marković). Elaborait tous les dentistes qui sont travaillés avec les enfants et pour les autres, sur la territoire de la ville Novi Sad, comment est grandi et comment se formait la doctrine stomatologique et la pratique.

(Rad je primljen u Uredništvu 31. XII 1980. god.)

Zoltan I. IVEGEŠ

TRI ZANIMLJIVE BIOGRAFIJE LEKARA-KNJIŽEVNIKA*

Bogata književna tradicija XIX veka ostavila je neizbrisive tragove na obrazovanje svih školovanih ljudi toga vremena. Budući profesori, pravnici, lekari i svi ostali još su iz gimnazije poneli manje ili više pobuđeni smisao za literarno stvaralaštvo, te ne retko, nakon završenih studija, oni postaju pisci pesama, ili veoma čitanih romana.

U ovom radu želim da iznesem biografije trojice lekara-književnika, koji su radili i stvarali na našem području, a od kojih je, prema ocenama kritičara, stvaralaštvo dr Jozsef Thim-a najvrednije i najznačajnije, dr Kornel Stanković-Szenteleky-a najpoznatije, a dr Artur Munk-a najinteresantnije.

Dr *József Thim*, sin direktora somborske realke, rođen je u Somboru 1864. god., gde kasnije završava osnovnu školu i gimnaziju.

Visoko opšte obrazovanje, ljubav prema istoriji i književnosti, te poznavanje više jezika već u mladim godinama, omogućavaju mu pisanje zapaženih, istorijskih članaka, koje publikuje u lokalnom listu „*Bácska*” počevši od 1884. god.

Iako istovremeno studira medicinu u Gracu, gde je diplomirao 1889. god. postaje i sve značajniji istoričar i književnik ².

Kao mlad lekar kraće vreme radi u Titelu, da bi se kasnije vratio u Sombor, gde je 1893. god. imenovan za sreskog lekara.

Inspirisan srpskom književnošću, počinje da se bavi i prevodjenjem, ali ga kasnije sve više i više zanima proučavanje istorije srpskog naroda, čiji je plod njegovo prvo značajnije delo pod naslovom „*A szerbek története*” (u prevodu: „*Istorija Srba*”), koje je štampano u tri toma u Nagy Becskerek-u, sadašnjem Zrenjaninu, 1892. god. ⁷. Zbog svoje objektivnosti i realnosti, ovo delo je bilo i ostalo značajno sve do danas.

Za razliku od većine drugih lekara-književnika dr *József Thim* ni jednog trenutka nije prestao da radi na svom stručnom usavršavanju. Posebno ga interesuje bakteriologija i zarazne bolesti. Pronalazi novi način bojenja bakterioloških preparata, piše naučne radove, među kojima su čak i u međunarodnim razmenama veoma značajne publikacije o trahomu, koje objavljuje između 1886. i 1932. god. Istražuje malariju, a 1896. god. publikuje svoj rad o velikim boginjama sa naročitim osvrtom na primenu vakcine protiv iste. Više puta boravi i u Srbiji, gde postiže veoma zapažene rezultate u suzbijanju zaraznih bolesti, o čemu referiše na Međunarodnom kongresu lekara 1895. god., a godinu dana kasnije prima i odlikovanje orden Svetog Save. Kasnije radi u Apatinu, a 1917. god. se seli u Beč, gde radi kao lekar Collegium Hungaricum-a sve do 1936. god.

* Rad je saopšten na Petim somborskim medicinskim danima u Somboru 25. X 1980. god.